

Sự tham gia quản lý nhà nước của công dân ở Trung Quốc và bài học cho Việt Nam

Trương Thị Thu Trang^(*)

Tóm tắt: Trong đời sống chính trị đương đại của mỗi quốc gia, vai trò của công dân trong hoạt động quản lý nhà nước ngày càng tăng. Điều đó phản ánh xu thế phát triển tất yếu khách quan của thời kỳ hội nhập và toàn cầu hóa ngày càng sâu rộng. Ở Trung Quốc, sự tham gia quản lý nhà nước của công dân có tác động quan trọng về nhiều mặt, trong đó quan trọng nhất là thúc đẩy khoa học hóa, dân chủ hóa và nâng cao hiệu quả quản lý nhà nước. Bài viết làm rõ khái niệm sự tham gia quản lý nhà nước của công dân; khái quát về sự tham gia quản lý nhà nước của công dân ở Trung Quốc và rút ra một số bài học cho Việt Nam.

Từ khóa: Quản lý nhà nước, Quản lý công, Sự tham gia của công dân, Trung Quốc, Việt Nam

Abstract: In contemporary politics, the increasing role of citizens in state management reflects the inevitable and objective vogue of the more widespread integration and globalization processes. Chinese citizens' participation in state management therein significantly impacts several aspects, most notably promoting science, democratization and improving the efficiency of state management. The article clarifies the concept of citizen's participation in state management, provides updates about the current situation in China and draws some lessons for Vietnam.

Keywords: State Management, Public Management, Citizen's Participation, China, Vietnam

1. Mở đầu

Trong xu thế đổi mới quản trị quốc gia trên thế giới hiện nay, công dân ngày càng đóng vai trò quan trọng và tham gia rộng rãi hơn vào quản lý nhà nước. Theo Hội đồng kinh tế Châu Á - Thái Bình Dương của Liên Hợp Quốc (UNESCAP, 2019), đảm bảo sự tham gia của công dân vào quản lý

nhà nước và xã hội là một trong những đặc trưng của quản trị công tốt.

Trong quá trình xây dựng và hoàn thiện Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa, quá trình hội nhập và xu hướng dân chủ hóa xã hội ở Việt Nam, cùng với trình độ dân trí ngày càng cao, công dân cũng tham gia vào hoạt động quản lý nhà nước ngày càng sâu và rộng hơn. Tuy nhiên, từ những quy định, chính sách, pháp luật của Đảng và Nhà nước về sự tham gia của công dân vào

^(*) TS., Viện Thông tin Khoa học xã hội, Viện Hàn lâm Khoa học xã hội Việt Nam;
Email: truongthutrangissi@yahoo.com

quản lý nhà nước đến thực thi các quy định đó trên thực tế vẫn còn nhiều khó khăn, bất cập. Do đó, việc tham khảo kinh nghiệm của Trung Quốc, nước có nhiều điểm tương đồng với Việt Nam về thể chế chính trị và phương thức công dân tham gia quản lý nhà nước, có thể giúp tìm ra những bài học trong tăng cường sự tham gia của công dân vào quản lý nhà nước ở Việt Nam.

2. Khái niệm sự tham gia quản lý nhà nước của công dân

Thuật ngữ sự tham gia quản lý nhà nước của công dân hiện được hiểu theo một số cách khác nhau tùy theo góc độ tiếp cận.

Theo Petra Đurman (2015: 2), sự tham gia quản lý nhà nước của công dân được hiểu là sự tham gia trực tiếp của công dân vào các quá trình quản lý nhà nước. Tùy theo các khu vực quản lý nhà nước khác nhau, công dân có thể tham gia vào việc ban hành các quy định, cung cấp các dịch vụ công, thực hiện giám sát và một số công việc quản lý khác. Đồng thời, tác giả nhấn mạnh, khái niệm tham gia bao hàm sự tương tác hai chiều giữa công dân với cơ quan quản lý nhà nước và cơ hội khả thi để công dân tác động đến kết quả của quá trình mà họ tham gia.

Tiếp cận rộng hơn, cả trong quản lý nhà nước và quản lý xã hội, Đỗ Thị Kim Tiên (2018: 16) cho rằng, sự tham gia quản lý nhà nước và xã hội của công dân là việc công dân tham gia vào bộ máy quản lý nhà nước, tổ chức xã hội hoặc hoạt động với tư cách cá nhân để thực hiện các công việc của nhà nước hoặc xã hội một cách trực tiếp hoặc gián tiếp, gắn với các hoạt động: xây dựng chính sách, pháp luật, tuyên truyền, phổ biến chính sách, pháp luật, ra quyết định, khiếu nại, tố cáo, kiến nghị.

Trong khi đó, với cách tiếp cận quản lý nhà nước theo nghĩa hẹp là quản lý hành

chính công hay quản lý công, Wang Lian-Wei và Nguyễn Trọng Bình (2015: 101) cho rằng, sự tham gia của công dân vào quản lý công là quá trình công dân thông qua các phương thức hợp pháp để tham gia vào tất cả các khâu của quá trình chính sách (chế định chính sách, thực thi chính sách, đánh giá chính sách và điều chỉnh chính sách) nhằm gây ảnh hưởng đối với quá trình chính sách công của đảng cầm quyền và nhà nước, từ đó góp phần vào việc thực hiện và duy trì lợi ích công và lợi ích của toàn xã hội. Tương tự, các nghiên cứu của Nguyễn Trọng Bình, Nguyễn Trung Tín (2019: 50) và Văn Tất Thu (2020) cũng chỉ ra, sự tham gia của công dân trong hành chính công là tất cả hành vi và hoạt động của công dân và các tổ chức đại diện của công dân thông qua thể chế (chính thức và hợp pháp) để gây ảnh hưởng đến quá trình chính sách và hoạt động phục vụ công của các cơ quan hành chính nhà nước nhằm bảo đảm cho chính sách được ban hành đáp ứng yêu cầu phát triển kinh - xã hội và nguyện vọng của công dân. Đồng thời, Văn Tất Thu (2020) khẳng định, đây là quá trình thông tin hai chiều liên tục, nhằm khuyến khích và huy động mọi hiểu biết và nhận thức của công dân vào xây dựng chính sách, làm cho chính sách phù hợp với thực tiễn, với yêu cầu quản lý của nhà nước và phục vụ công dân.

Bài viết tiếp cận dưới góc độ quản lý nhà nước theo nghĩa hẹp là quản lý hành chính công nên *sự tham gia của công dân vào quản lý nhà nước được hiểu là sự tham gia của công dân vào toàn bộ quá trình chính sách*¹ gồm: *hoạch định, thực thi, giám sát, đánh giá và điều chỉnh chính*

¹ Bài viết tiếp cận dưới góc độ hành chính công nên thuật ngữ chính sách được sử dụng theo nghĩa chính sách công, tức là chính sách do nhà nước ban hành.

sách để gây ảnh hưởng đến quá trình chính sách và hoạt động phục vụ công của các cơ quan hành chính nhà nước nhằm bảo đảm cho chính sách được ban hành đáp ứng yêu cầu phát triển kinh - xã hội và nguyện vọng của công dân.

3. Sự tham gia quản lý nhà nước của công dân ở Trung Quốc

3.1. Tham gia vào quá trình hoạch định chính sách

Sự tham gia của công dân vào quá trình hoạch định chính sách ở Trung Quốc được thực hiện thông qua các hình thức chủ yếu là: điều tra dân ý; hội nghị công dân; hội nghị lắng nghe ý kiến; tư vấn chuyên gia; hội nghị bàn tròn; tiếp xúc với các đại biểu chủ chốt của công chúng; các hình thức tiếp xúc do công dân chủ động thực hiện; dự thỉnh và tham gia qua mạng (Wang Lian-Wei, Nguyễn Trọng Bình, 2015: 104). Sự tham gia của công dân vào quá trình hoạch định chính sách đã góp phần nâng cao chất lượng chính sách của Trung Quốc, lý do là bởi các vấn đề chính sách thường rất phức tạp, mà nếu chỉ dựa vào tri thức của người làm chính sách và thông tin mà cơ quan hoạch định chính sách có được để đề ra chính sách thì chất lượng của chính sách rất khó được đảm bảo. Thông qua sự tham gia của công dân, Chính phủ Trung Quốc có thể tiếp nhận được nhiều loại thông tin và tri thức của cá nhân và tổ chức từ bên ngoài để làm cơ sở cho việc lựa chọn chính sách, góp phần hạn chế sự sai lầm của chính sách và nâng cao chất lượng chính sách. Đồng thời, sự tham gia của công dân giúp cơ quan hành chính nắm bắt được đầy đủ hơn nguyện vọng và mong muốn của công dân, còn công dân có thể trực tiếp chuyển những mong muốn, lợi ích của mình thành một phần của chính sách. Tất cả những điều này đều có lợi cho việc nâng cao tính khoa học

của chính sách và chất lượng chính sách. Ví dụ, Quy chế quy hoạch đô thị và nông thôn thành phố Quảng Châu năm 2015 quy định: chính quyền thành phố cần lấy ý kiến của Ủy ban quy hoạch làm cơ sở quan trọng trong việc đưa ra các quyết định về quy hoạch; thành viên của Ủy ban kế hoạch nên bao gồm cả chuyên gia và công dân. Sau khi lấy ý kiến, chính quyền phải phản hồi cho người tham gia trong vòng 7 ngày kể từ ngày nhận được ý kiến phản ánh. Các chính sách của thành phố về việc trưng thu và bồi thường nhà ở đều phải minh bạch, cụ thể là: Thứ nhất, quyết định về kế hoạch phải được đưa ra tại cuộc họp điều hành của chính quyền thành phố/quận; Thứ hai, kế hoạch thu hồi và đền bù cần được công bố trong khu vực dự án, trên các tờ báo phát hành công khai và trên cổng thông tin của Chính phủ; Thứ ba, phải tổ chức một cuộc điều trần công khai và nếu có 50% hoặc nhiều hơn số hộ gia đình phản đối kế hoạch trưng thu nhà ở thì kế hoạch đó phải được sửa đổi theo kết quả điều trần (Lin Zhang và các cộng sự, 2019).

3.2. Tham gia vào quá trình thực thi chính sách

Trong quá trình cải cách, mở cửa, Nhà nước Trung Quốc đã từng bước tạo ra không gian để phát huy vai trò của các tổ chức tự nguyện, nhóm tình nguyện tham gia giải quyết các vấn đề về dân sinh, dân trí và dân chủ ở cơ sở. Sự tham gia của các đoàn thể, các tổ chức tự nguyện, tổ chức tự quản vào hoạt động cung ứng dịch vụ công ở cơ sở đã làm tăng nguồn lực đầu vào và mở rộng đầu ra của phục vụ công, giảm nhẹ áp lực về nhân lực, tài lực cho chính quyền, hạn chế tình trạng chậm trễ và hiệu quả thấp trong hoạt động cung ứng dịch vụ của chính quyền. Mặt khác, hoạt động giám sát của Hội nghị Hiệp

thương Chính trị Nhân dân Trung Quốc, của các tổ chức xã hội dân sự, của các ủy ban do nhân dân tự lập nên, giám sát của báo chí và dư luận đối với quá trình thực hiện chính sách, nhất là giám sát hành vi và việc làm của các cơ quan nhà nước và quan chức cũng có tác dụng quan trọng trong việc bảo đảm tính hiệu quả của thực thi chính sách (Wang Lian-Wei, Nguyễn Trọng Bình, 2015: 105). Hơn nữa, theo Ye Yazhen, Liu Hong (2013), với sự tham gia của công dân vào thực thi chính sách, Chính phủ có thể được công chúng ủng hộ hơn. Những điều này góp phần xây dựng một xã hội hài hòa, dễ quản lý theo pháp luật, giảm sự khác biệt và mâu thuẫn. Việc khuyến khích công dân tham gia vào quá trình thực hiện chính sách làm cho công chúng có thái độ hợp tác tích cực, do đó Nhà nước sẽ được lợi do giảm được chi phí thực hiện và giảm sự thất vọng của công dân đối với Chính phủ. Đồng thời, sự tham gia tích cực của công dân giúp phân tán áp lực cải cách của Chính phủ (Ye Yazhen, Liu Hong, 2013: 85).

3.3. Tham gia vào quá trình đánh giá chính sách

Sự tham gia vào quá trình đánh giá chính sách của công dân ngày càng được tăng cường và chú trọng ở nhiều địa phương và cơ sở ở Trung Quốc. Việc đánh giá được thực hiện thông qua các hình thức: cá nhân công dân trực tiếp tham gia đánh giá; công dân ủy quyền cho tổ chức đại diện của mình tham gia đánh giá; đánh giá của các tổ chức tư vấn, nghiên cứu chuyên ngành. Chính quyền có thể thông qua hộp thư điện tử, điện thoại, bảng hỏi, mạng Internet, cổng thông tin điện tử, trao đổi trực tiếp với công dân để tìm hiểu, nắm bắt thái độ và quan điểm của công dân đối với các vấn đề liên quan đến chính sách cũng

như ý kiến, kiến nghị của công dân đối với chất lượng phục vụ công ở địa phương. Mô hình “Người dân đánh giá Chính phủ” được thực hiện ở thành phố Nam Kinh, tỉnh Chiết Giang, mô hình “Đánh giá hiệu suất Chính phủ của bên thứ ba” ở Lan Châu, tỉnh Cam Túc,... là những ví dụ điển hình về hoạt động tham gia đánh giá chính sách của công dân. Ngoài ra, việc công dân đánh giá chính sách và hiệu quả hoạt động của Chính phủ thông qua mạng Internet cũng là một hình thức quan trọng, thu hút sự tham gia của nhiều công dân (Wang Lian-Wei, Nguyễn Trọng Bình, 2015: 105).

3.4. Tham gia vào quá trình điều chỉnh chính sách

Các nhà khoa học Trung Quốc có vai trò và ảnh hưởng khá lớn trong quá trình điều chỉnh chính sách ở nước này. Nhà nước Trung Quốc đã có nhiều nỗ lực nhằm tạo môi trường thuận lợi để đảm bảo “quyền tự do tư tưởng”, “tự do học thuật” và nghiên cứu của chuyên gia (Nguyễn Trọng Bình, 2020). Nhà nước khuyến khích các chuyên gia thông qua các cổng thông tin điện tử, hội thảo khoa học, hội nghị tư vấn, báo chí và truyền thông đại chúng, xuất bản sách, tạp chí,... thể hiện công khai chính kiến của mình đối với những vấn đề quan trọng. Đồng thời, thông qua mạng Internet, cổng thông tin điện tử, công dân có thể tiếp xúc với chính quyền, tham gia thảo luận, tranh luận, phản biện và thể hiện ý kiến đối với chính sách, dự án cũng như các vấn đề có liên quan đến đời sống. Nhà nước Trung Quốc thực hiện công khai thông tin trong hoạt động của khu vực công, nhất là trong hoạt động của Nhà nước, theo hướng nhấn mạnh: Chính phủ có trách nhiệm chủ động cung cấp thông tin cho xã hội, tăng cường tính chính xác và tính kịp thời trong cung cấp thông tin, hoàn thiện qui trình và phương thức công khai

thông tin; mở rộng kênh công khai thông tin của Chính phủ nhằm tạo thuận lợi cho các chuyên gia tiếp cận thông tin (Yongfei Zhao, 2014). Chẳng hạn, việc Chính phủ nói lỏng chính sách “Tạm giữ và hồi hương”, “Lao động cải tạo” gắn liền với nỗ lực không mệt mỏi trong việc đóng góp ý kiến của giới chuyên gia và các nhà khoa học. Hay việc công dân ở Hạ Môn, Đại Liên, Côn Minh,... tham gia phản đối trên quy mô lớn đối với một số dự án (đã được Chính phủ phê duyệt trước đó)¹ đã khiến một số dự án bị hủy bỏ. Điều này thể hiện sự tham gia và ảnh hưởng của công dân Trung Quốc trong việc điều chỉnh và hủy bỏ các dự án công của Chính phủ (Wang Lian-Wei, Nguyễn Trọng Bình, 2015: 105-106).

4. Một số bài học kinh nghiệm cho Việt Nam

Ở Việt Nam, cùng với quá trình đổi mới về kinh tế, việc mở rộng dân chủ với việc huy động các tầng lớp nhân dân tham gia hoạt động quản lý nhà nước cũng ngày càng được mở rộng. Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII của Đảng Cộng sản Việt Nam đã xác định, “nhân dân là trung tâm, là chủ thể của công cuộc đổi mới, xây dựng và bảo vệ Tổ quốc; mọi chủ trương, chính sách phải thực sự xuất phát từ cuộc sống, nguyện vọng quyền và lợi ích chính đáng của nhân dân, lấy hạnh phúc, ấm no của nhân dân làm mục tiêu phấn đấu”, đồng thời nhấn mạnh: “Phát huy tính tích cực chính trị - xã hội, quyền và trách nhiệm của nhân dân tham gia xây dựng, chỉnh đốn Đảng, xây dựng Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa (...) Động viên nhân dân tham gia phát triển kinh tế, quản lý và tự quản xã hội; xây dựng, quản lý, thụ

hưởng văn hóa (...) thực hành dân chủ xã hội chủ nghĩa, quyền làm chủ và vai trò tự quản của nhân dân” (Đảng Cộng sản Việt Nam, 2021: 27-28). Để tiếp tục tăng cường sự tham gia của công dân trong hoạt động quản lý nhà nước ở Việt Nam, có thể tham khảo một số bài học từ kinh nghiệm của Trung Quốc như sau:

(i) *Đối với hoạch định chính sách*: Cần tiếp tục đổi mới quy trình hoạch định chính sách theo hướng dân chủ, công khai, minh bạch; thể chế hóa sự tham gia của các chủ thể trong xây dựng chính sách; thiết lập quy trình xây dựng chính sách với sự tham gia của tất cả các bên có liên quan gồm: Chính phủ, doanh nghiệp, các tổ chức chính trị - xã hội, công dân, các nhà khoa học, chuyên gia,... Việc xây dựng chính sách từ chỗ chỉ là chức năng đặc quyền của các cơ quan nhà nước trở thành mối quan tâm và trách nhiệm của toàn xã hội. Việt Nam cần có một đội ngũ những người hoạch định chính sách chuyên nghiệp, với sự tham gia của nhiều thành phần xã hội khác nhau, trong đó sự tham gia của công dân phải được coi là một yêu cầu bắt buộc trong quá trình hoạch định chính sách. Các nhóm chuyên gia giỏi này cần thường xuyên có sự tương tác hai chiều với Thủ tướng và các bộ, ngành thực thi chính sách. Đặc biệt, chính sách liên quan đến lĩnh vực nào thì nhóm chuyên gia của lĩnh vực đó phải chiếm đa số.

(ii) *Đối với thực thi chính sách*: Cần coi trọng việc nâng cao mức độ tiếp nhận của đối tượng chính sách đối với chính sách thông qua việc thật sự tôn trọng và đảm bảo quyền, lợi ích chính đáng, hợp pháp của đối tượng chính sách. Đổi mới và tăng cường công tác tuyên truyền chính sách. Tăng cường sự tham gia của đối tượng chính sách trong quá trình cụ thể hóa chính sách hay ban hành kế hoạch thực thi chính sách.

¹ vì lý do các dự án này gần khu dân cư tập trung, gây ô nhiễm môi trường.

(iii) *Đối với giám sát, đánh giá chính sách*: Cần đề cao vai trò của hoạt động phân tích, đánh giá chính sách như là một điều kiện tiên quyết để từng bước cải thiện chất lượng của quy trình hoạch định và thực thi chính sách. Việt Nam cần đưa việc đánh giá chính sách thành một nội dung bắt buộc đối với một số chính sách quan trọng của Nhà nước. Đặc biệt, cần tăng cường thực hiện một cách thực chất quy trình đánh giá dự báo tác động của các văn bản luật và chính sách, đánh giá tác động xã hội, môi trường, sinh kế đối với các quyết định đầu tư công cũng như giám sát thực thi chính sách. Quan tâm đến dư luận xã hội, ý kiến, nguyện vọng của nhân dân để thấy được các bất cập trong hoạch định và quá trình thực thi chính sách; có cơ chế ràng buộc các cơ quan nhà nước trong việc phản hồi ý kiến, tiếp nhận các kết quả nghiên cứu, phân tích, đánh giá chính sách. Tổ chức các nhóm đánh giá độc lập, gồm các thành viên hoạt động với tư cách chuyên gia đánh giá, có thể từ các cơ quan nhà nước hoặc ngoài nhà nước, làm việc một cách độc lập, khách quan theo mục tiêu và nhiệm vụ cụ thể của nhóm.

(iv) *Đối với điều chỉnh chính sách*: Các cơ quan hoạch định và ban hành chính sách cần thường xuyên lắng nghe những ý kiến phản biện của các trí thức, các chuyên gia, nhà khoa học, nhà doanh nghiệp, các tổ chức chính trị - xã hội, tổ chức chính trị xã hội - nghề nghiệp, tổ chức quần chúng, các hội, tổ chức phi Chính phủ và công dân về các chủ trương, chính sách đang có sự bất cập trong thực hiện để điều chỉnh cho phù hợp với tình hình mới. Việc lắng nghe, tiếp thu hoặc giải trình minh bạch trong trường hợp không tiếp thu ý kiến phản biện chính sách sẽ giúp điều tiết xung đột lợi ích giữa các nhóm xã hội để tạo đồng thuận xã hội - tiền đề quan trọng để thực hiện thành công

mục tiêu chính sách, góp phần khắc phục khiếm khuyết, hạn chế, bất cập của chính sách, nâng cao chất lượng, hiệu lực, hiệu quả của chính sách, phát huy tối đa tính hữu dụng của công cụ chính sách trong quản lý.

5. Kết luận

Cùng với tiến trình đổi mới hoạt động quản lý nhà nước, Việt Nam có thể học hỏi một số kinh nghiệm hữu ích của Trung Quốc trong mở rộng sự tham gia mạnh mẽ của công dân vào quản lý nhà nước dưới góc độ quản lý công với đầy đủ các quá trình hoạch định, thực thi, giám sát, đánh giá, điều chỉnh chính sách. Việc này sẽ góp phần quan trọng giúp nâng cao hiệu quả quản lý nhà nước ở Việt Nam, xây dựng một xã hội công bằng và dân chủ, ổn định chính trị, phát triển □

Tài liệu tham khảo

1. Nguyễn Trọng Bình (2020), “Phương thức xây dựng và phát huy vai trò của các think tank trong đời sống chính trị - xã hội ở Trung Quốc và một số gợi mở đối với Việt Nam”, Tạp chí *Tổ chức nhà nước*, số 2, tr. 74-79.
2. Nguyễn Trọng Bình, Nguyễn Trung Tín (2019), “Sự tham gia của công dân trong hành chính công - ý nghĩa và các hình thức chủ yếu”, Tạp chí *Nhân lực khoa học xã hội*, số 4, tr. 50-58.
3. Đảng Cộng sản Việt Nam (2021), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII*, tập 1, Nxb. Chính trị quốc gia - Sự thật, Hà Nội.
4. Đurman, P. (2015), “Citizen participation in public administration: the case of croatian local government”, *Paper presented at IPSA conference decentralization policies: Reshuffling the scene*, 7-10 May, Dubrovnik, Croatia, <https://iju.hr/IPSA/2015/files/00-06.pdf>,

- truy cập ngày 30/8/2021.
5. Hội đồng kinh tế Châu Á - Thái Bình Dương của Liên Hợp Quốc (UNESCAP) (2019), *What is good governance*, <https://www.unescap.org/sites/default/files/good-governance.pdf>, truy cập ngày 30/8/2021.
 6. Lin Zhang, Yanliu Lin, Pieter Hooimeijer, Stan Geertman (2019), *Heterogeneity of public participation in urban redevelopment in Chinese cities: Beijing versus Guangzhou*, <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0042098019862192>, truy cập ngày 30/8/2021.
 7. Văn Tất Thu (2020), “Bảo đảm sự tham gia của công dân trong xây dựng chính sách công ở Việt Nam”, *Tạp chí Tổ chức nhà nước*, <https://tcnn.vn/news/detail/47354/Bao-dam-su-tham-gia-cua-nguoi-dan-trong-xay-dung-chinh-sach-cong-o-Viet-Nam.html>, truy cập ngày 30/8/2021.
 8. Đỗ Thị Kim Tiên (2018), “Chính sách, pháp luật Việt Nam về sự tham gia quản lý nhà nước và xã hội của công dân”, *Tạp chí Nghiên cứu lập pháp*, số 19, tr. 15-20.
 9. Ye Yazhen, Liu Hong (2013), *Citizen Participation in the development of the regional public management*, Public administration in the time of regional change, pp. 82-86.
 10. Yongfei Zhao (2014), *Policy process and citizen participation in Chinese local government*, https://d-scholarship.pitt.edu/22756/4/ETD_-_Yongfei_Zhao_-_Revised_07312_3_%281%29.pdf, truy cập ngày 30/8/2021.
 11. Wang Lian-Wei, Nguyễn Trọng Bình (2015), “Sự tham gia của công dân vào quá trình hành chính công ở Trung Quốc hiện nay”, *Tạp chí Nhân lực khoa học xã hội*, số 1, tr. 101-108.

(tiếp theo trang 14)

22. Thai Airways International (2020), *THAI extends suspension of flight operations for one more month to end of June*, https://www.thaiairways.com/en_TH/news/news_announcement/news_detail/cancelled-flight-june.page, truy cập ngày 04/9/2021.
23. Toru, A. (2021), *From Inbound Tourism to Domestic Tourism and Workations-Can Japanese Tourism Recover?*, Discuss Japan, <https://www.japanpolicyforum.jp/society/pt2021032509352411100.html>, truy cập ngày 04/9/2021.
24. Toyota Motor Thailand (2020), *TOYOTA Wallet Thailand's First-Ever Digital Wallet by Toyota's standards providing convenience and security for Thai People's new normal lifestyles*, TMT-News_Press Release (EN) 27Oct21(2), <https://www.toyota.co.th/en/news/8jl8BZjz/getdoc/JjZk0vdA>, truy cập ngày 04/9/2020.
25. United Nations (2020), *Covid - 19 and transforming tourism, policy brief*, <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-08/SG-Policy-Brief-on-COVID-and-Tourism.pdf>, truy cập ngày 04/9/2021.
26. Stats GmbH & Co. KG (2020), *Top Mobile Payment Service Providers in Thailand 2020 and their Reaction to the COVID-19 Crisis*, Market Research Report 02/12/2020, <https://www.researchandmarkets.com/reports/5212486/top-mobile-payment-service-providers-in-thailand>, truy cập ngày 04/9/2021.